

ומשנינן: **הא**, הכתוב "יהללך זר ולא פיך", אמור **באתרא דידעי ליה**. במקום שמכירים אותו.

הא, הכתוב "ועבדך ירא את ה' מנעורי" – **באתרא דלא ידעי ליה**, במקום שאין מכירים אותו. (20)

אמר רבא: שרי ליה לצורבא מרבנן למומר, מותר לתלמיד חכם לומר לבית הדין:

צורבא מרבנן אנה! ועל כן, שרו לי תיגראי ברישא [תלמיד חכם אני, והתירו את התגר שלי תחילה].

כלומר, דונו את דיני קודם לשאר בני אדם. (21)

דכתיב: "ובני דוד כהנים היו".

וכי בני דוד כהנים היו? אלא מלמד

הכתוב שבני דוד היו חכמים, ולכן דינם הוא ככהנים:

מה כהן נוטל בראש, אף תלמיד חכם נוטל בראש.

ומפרשינן: **וכהן**, **מנא** לן שהוא נוטל בראש?

דכתיב לענין כיבוד הכהנים "וקדשתו, כי את לחם אלהיך הוא מקריב".

ותנא דבי רבי ישמעאל: "וקדשתו" – יש לך לקדש את הכהן ולהקדימו לכל דבר שבקדושה, לכל דבר שייראה גדול ומקודש. (22)

דהיינו:

ב-ב-20

לפתוח ראשון, בקריאת התורה. (1)

ולברך ראשון, ברכת המזון. (2)

ל"וקדשתו" האמור לגבי כהנים, לא משמע שהוא משום ביטול תורה.

והמפרש פירש "בשביל כבוד תורתו".

והמהרש"א הקשה על הרא"ש וסייע למפרש ממה שמצינו בפרק ב' דכתובות לרב נחמן שהקדים את דין קרובו של רב ענן לדין של יתומים, וזה הרי ודאי אינו אלא משום כבוד התורה; וראה מה שכתב שם ליישב.

22. רא"ש.

1. נתבאר על פי הר"ן וכן פירש ה"נמוקי יוסף". והרא"ש פירש: להיות ראש המדברים בכל קבוץ עם לדבר ולדרוש תחלה. ורש"י בגיטין נט ב פירש כדברי שניהם.

2. נתבאר על פי הר"ן, והכונה היא לברכת הזימון. וכן פירש רש"י בגיטין נט ב. והרא"ש

הוא, ונמצא משתמש בכתרה של תורה, ודעתו נוטה שהר"ן לא גריס הקושיא והתירוץ האלו, וכמו שהוכיח מן הרא"ש שאינו גורס קושיא ותירוץ אלו. ראה שם בד"ה אי ובד"ה והרא"ש.

20. כתב המהרש"א, ששלמה המלך לא סתם דבריו, אלא הכל מפורש בפסוק: "יהללך זר" כשיש זר שידועך, "ולא", וכשלא ידועך אז יהללך "פיך".

21. כתב הרא"ש: "פסקו לי דיני, כדי שלא אתבטל מלמודי".

ואולם מדברי הר"ן לעיל סוף ד"ה שנשתמשתי שכתב על זה "שכיוצא בדברים האלו זכתה תורה לתלמידי חכמים כשם שזכתה לכהנים תרומות ומעשרות", ומשמע שאינו משום ביטול תורה.

ומיהו גם מהגמרא שמדמה את זה

כל כהניא ולויא זמריא תרעיא נתיניא ופלאח
בית אלהא דנה [אשר כל הכהנים והלויים
המשוררים והשוערים הנתינים ועובדי
עבודת בית אלהים זה] **מנדה בלו וחלך, לא
שליט למירמא עליהם** [מיני המסים האלה
אין ממשלה ורשות להטיל עליהם].⁽⁵⁾

ואמר פירש רב יהודה:

“**מנדה**” — זו **מנת המלך** [גביית מסים שהן
מטילין תמיד על בני המדינה].⁽⁵⁾

“**בלו**” — זה **כסף גולגולתא** [מס לפי
הגולגולת].⁽⁶⁾

“**וחלך**”: זו **ארנונא** [סעודת המלך כשהולך
ממקום למקום].⁽⁷⁾

ולטול מנה יפה ראשון, כלומר: אם באים
כהן וישראל לחלוק איזה דבר, עושה
הישראל ממנו שני חלקים שוים, וכהן בורר
לו איזה מהן שירצה.⁽³⁾

אמר רבא:

שרי ליה לצורבא מרבנן למימר [מותר
לתלמיד חכם לומר] לגובי המס היהודים
הגובים מבני העיר את מס המלך:

לא יהיבנא אכרנא [איני נותן מס], כי היות
ומן הדין פטור הוא כדמפרש ואזיל, מותר
לו לומר כן כדי שלא יגזלו ממונו.⁽⁴⁾

דכתיב בספר עזרא [ז כד]: “ולכם מהודעין
אתם הפקידים על המס מודיע אני לכם] די

פירש: ולברך ראשון בתורה ובברכת המזון.

3. א. נתבאר על פי הר”ן, וכן פירש רש”י בגיטין
נט ב; והרא”ש פירש: כשישב בסעודה יביאו לו
מנה יפה תחילה, וראה מה שכתבו על פירוש זה
בתוספות גיטין שם ובמועד קטן כח ב.

ב. הנמוקי יוסף הוסיף בשם הריטב”א:
ובכולן ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם
הארץ, כדאיתא בהוריות יג א. ומבואר בדבריו,
שממזר תלמיד חכם קודם לכהן לקרות בתורה
ראשון, שהרי הנמוקי יוסף עצמו פירש: לפתוח
ראשון, בקריאת התורה שקורא ראשון. וראה
מגילה כח א גבי רבי פרידא וראה שם בתוספות.
וראה גם בגיטין נט ב בתוספות ד”ה אפילו.

4. רא”ש.

5. רש”י בבא בתרא ח א.

6. כתב השולחן ערוך: וחייבים בני העיר לפרוע
בשבילם, אפילו הקבועים על כל איש ואיש.

והוסיף הרמ”א: ואפילו אמר ההגמון

שתלמידי חכמים עצמם יתנו, חייב הציבור לתת
בעדם. ואין חילוק אם התלמיד חכם עשיר או
עני.

ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם,
אבל אין תורתם אומנותם חייבים. ומיהו, אם יש
לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס
בו כדי חייו, ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא
פנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד תדיר,
נקרא “תורתו אומנותו”. שולחן ערוך ורמ”א
ביורה דעה סימן רמג סעיף ב.

7. כן פירש הר”ן בפירוש ראשון, והוסיף
שארנונא בלשון יוון היא סעודה [ובתוספות בבא
בתרא ח א דימו לזה את הכתוב: “ויבא הלך
לאיש העשיר”]. לשון אחר: שותפות שיש לו
למלך בבהמות ד”ארנונא” לשון שותפות היא,
מדכתיב [במדבר כא] “משם נסעו ויחנו מעבר
ארנון אשר במדבר היוצא מגבול האמורין” כי
ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי” [והוא
פירוש מחודש בפסק]. ורש”י בבבא בתרא ח א
פירש: עשורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה.

מעצמו הוא שאמר], כלומר: אין זה כמודה בעבודה זרה, כי ניכר הדבר שאין עושה כן אלא כדי להפטר מן המס.⁽⁹⁾

רב אשי הוה ליה ההוא אבא [יער] **זבניה לבי נורא**, מכר את היער לעובדי האש שמציתין את האש בבית עבודת כוכבים שלהן.

אמר ליה רבינא לרב אשי:

והרי מכשיל אתה אותם בעבודה זרה, והאיבא משום "לפני עור לא תתן מכשול!"⁽¹⁰⁾

ואגב הדינים האמורים לעיל הוסיף **ואמר רבא:**

שרי ליה אפילו לצורבא מרבנן למימר לפקיד המלך הגובים את מיסיו:

עבדא דנורא אנא [עבד אני לאיש שהוא כהן לעובדי האש, שעבדיו פטורים מן המס], ולכן **לא יהיבנא אכרגא** [איני משלם מס].⁽⁸⁾

מאי טעמא מותר הוא לומר כן ואין אנו חוששים שבלשונו הוא נראה כמודה בעבודה זרה?

כי **לאברוחי אריא מיניה קאמר** [להברייח ארי

רבנותא קאמר, דאפילו צורבא מרבנן שרי ליה למימר הכי, דהן סבורים לעבודת כוכבים, והוא לבו לשמים, כדכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה.

ונמצא שכתב הר"ן שתי סברות:

א. דמוכחא מילתא דלא אמר הכי אלא לאפטורי מכרגא, וסברא זו היא משום חילול השם כלפי ישראל.

ב. דהן סבורין לעבודת כוכבים, והוא לבו לשמים. וסברא זו היא לומר שאף כי צורבא מרבנן יש לו לחוש ולהחמיר, כי באומרו "עבדא דנורא אנא" הרי הוא מודה בפה בעבודת כוכבים אף שלבו בל עמו, לזה מועיל מה שהוא מתכוין באומרו "נורא" לקב"ה ולא לעבודה זרה. כך יש לפרש דברי הר"ן.

ולפי זה אף בעבודה זרה שאי אפשר לפרש את הלשון על ענין אחר, אין בזה איסור אלא לצורבא מרבנן, וראה בזה במאירי ו"קקן אורה".

10. ראה ב"קקן אורה" מה שביאר, למה עובר ב"לפני עור" אף שיכולים הם ליקח ממקום אחר [והוי "חד עיברא דנהרא"], ראה שם.

8. כתב הר"ן: וכי קאמר "צורבא מרבנן" רבותא קאמר, דאפילו צורבא מרבנן שרי ליה למימר הכי, דהן סבורים לעבודת כוכבים, והוא לבו לשמים, שנאמר: "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא".

אבל הרא"ש סובר שדוקא לצורבא מרבנן מותר לומר כן, דלא חיישינן שמא יתפקר לזלול יותר, התיירו לו.

ולכאורה צריך ביאור, למה לא פירשו בפשיטות, שדוקא לצורבא מרבנן מותר להשתמט ממס המלך משום שפטור הוא מן המס, אבל שאר אדם אסור לו להשתמט מן המס, כיון ש"דינא דמלכותא דינא"?

ויש לומר, על פי המבואר בר"ן לעיל כח א ד"ה במוכס [והושמט שם חלק מדברי הר"ן על ידי הצנזור, ונדפס ב"חסרונות הש"ס"], שמותר להברייח את המכס מן המלך, משום שהמלך לא עדיף משאר גוי ש"הפקעת הלואתו" מותרת; ואם כן הוא הדין שמותר להישמט מן המס.

9. לשון הר"ן הוא: ולא הוי כמודה בעבודת כוכבים, דמוכחא מילתא דלא אמר הכי אלא לאפטורי מכרגא. וכי קאמר "צורבא מרבנן",

ואם אמר "עד הגשמים", או אפילו אם אמר "עד שיהו הגשמים", הרי זה אסור עד שתדר [תתחיל לרדת] רביעה שניה⁽¹²⁾ [זמן שני של ירידת גשמים].

ומלמדת אותנו המשנה:

א. אם לא אמר עד איזו רביעה, בסתם משמע עד הרביעה השניה, שהיא אינה מקדמת לבוא כרביעה ראשונה, ואינה מאחרת לבוא כרביעה שלישית.⁽¹³⁾

ב. אף שאמר "עד שיהו הגשמים", אין לשונו מתפרש עד שיעברו הגשמים, היות ואין משך זמן ירידת הגשמים קבוע, וכמו ששנינו במשנה לעיל סא ב.

רבן שמעון בן גמליאל אומר:

אינו אסור עד ירידת הרביעה השניה, אלא עד שיגיע זמנה של רביעה שניה ואף שלא ירדו.

וטעמו של רבן שמעון בן גמליאל הוא, היות ואין לירידת הגשמים זמן קבוע, שהרי לפעמים מאחרת היא לירד, אמרינן שבזמן ירידתה חל נדרו, ולא בירידתה ממש, כיון שאין אדם אוסר את עצמו לזמן שאינו קצוב.

אמר ליה רב אשי לרבינא: "רוב עציב להסקה ניתנו", ואינו כמוכרו לעבוד עבודה כוכבים, שהרי יש לתלות שהם לוקחים את היער כדי להסיק שם לחימום ולא לשם עבודה זרה, ובכל אופן שאפשר לתלות בהיתר — תולים.⁽¹¹⁾

מתניתין:

מי שאמר: "קונם שאיני טועם יין עד הקציר" —

הרי זה אסור ביין עד שיתחילו העם לקצור קציר חיטין, היות והוא החשוב בעיני האנשים, ולקציר זה קוראים הם "קציר" סתם, אבל לא קציר שעורין.

ומכל מקום, הכל לפי מקום נדרו, שאם במקום נדרו קורים לקציר שעורים "קציר" סתם, אף הוא אסור עד קציר השעורים.

וכן הולכין אחר מקום נדרו —

אם היה בשעת נדרו בהר — נקבע זמן סיום נדרו כשהתחיל הקציר בהר, למרות שהוא ירד לבקעה וכבר התחיל שם הקציר.

ואם היה בשעת נדרו בבקעה — נקבע הזמן כפי שהוא בבקעה.

מעות ואפילו לשומרי עבודה זרה דסתם מעות לצרכם בעו להו".

12. שלשה זמנים הם של גשמים, ויתבארו בגמרא, וכל זמן נקרא "רביעה" על שם שהגשמים רובצים על הארץ.

13. כן פירש הר"ן; ורש"י בתענית ו ב כתב: עד

11. כתב ב"נמוקי יוסף": "אבל היכא דבעו ליה לעבודה זרה ממש אסור לבנות לה שום דבר, ואף על פי שאינו אלא לצורך משמשי עבודה זרה בעלמא.

וכתבו התוספות: כי מכאן נלמוד שאסור להלוות לעובדי כוכבים מעות לצורך בנין עבודה זרה או לצורך נוייה ומשמשיה משום "לפני עור לא תתן מכשול", אבל בסתם מותר להלוות

שנינו במשנה: **עד הגשמים עד שיהו גשמים, עד שתרד רביעה שניה; רבן שמעון בן גמליאל אומר:** עד שיגיע זמנה של רביעה:

אמר רבי זירא:

מחלוקת דאמר "עד הגשמים", אבל אמר "עד הגשם", כולם — בין רבן שמעון בן גמליאל ובין חכמים — מודים ש"עד זמן גשמים" קאמר ואפילו לא ירדו.

והטעם, כי מעיקר הדין יש לנו לומר, שכל האומר "עד הגשם" או "עד הגשמים", כיון שפעמים הגשם אינו מגיע בזמנו, אין אדם אוסר את עצמו בדבר שאינו קצוב, ומסתמא עד הזמן שירדו גשמים קאמר.⁽¹⁴⁾

אלא שחכמים סוברים, כי היות ואמר "עד

ואם אמר "עד שיפסקו גשמים", הרי זה אסור עד שיצא ניסן כולו, כי כל החודש רגילין גשמים לירד, דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח.

גמרא:

שנינו במשנה: הכל לפי מקום נדרו, אם היה בהר בהר, ואם היה בבקעה בבקעה:

תניא:

הנודר "עד הקיץ" כשהיה בגליל, וירד אחר שנדר לעמקים שמבשילים שם הפירות קודם לגליל, אף על פי שהגיע הקיץ בעמקים, הרי זה אסור עד שיוגיע בגליל, כי "הכל לפי מקום נדרו".

קבוע; ובודאי דהכי מיבעיא לן: מי אמרינן כיון דקבע לו זמן לא מסיק אדעתיה שידחה אותו הלכך אסר נפשיה "עד שיהא" ממש, וכל שדחה אותו לאחר מכן אסור עד שיהא, או דילמא כיון שידוע היה שיכול לדחותו לא מחית איניש נפשיה לספיקא, הילכך אף על גב דאמר עד שיהא, עד שיגיע זמן שקבע לו קאמר".

ג. לפי ביאור הר"ן בירושלמי, יהא מקום לספק הירושלמי גם באופן שאמר "עד שיגיע" [ולא "עד שיהא" כלשון הירושלמי], אם אסור עד שיגיע זמן המשתה או עד שיתחיל המשתה; ולפי מה שמסתפק הירושלמי באופן שאמר "עד שיהא", נראה מלשון הר"ן, שאם אסיק אדעתיה שידחנו, הרי זה אסור עד שיגיע זמן המשתה, ואין אומרים שיהא אסור עד שיעבור זמן הראוי למשתה, ואף על פי שמשך זמנו קבוע.

ד. ב"קרן אורה" במשנה לעיל סא ב כתב, דפשוטת הירושלמי משמע ש"קבוע לו זמן" היינו תחילת הזמן [וכשיטות הראשונים

שתרד רביעה שניה, בנדרים הלך אחר לשון בני אדם, ואין קורין גשמים לראשונה עד שתרד שניה שמכאן ואילך מקולקלות הדרכים ומאוסות מפני הגשמים; לישנא אחרינא "עד הגשמים" משמע תרי, דהיינו רביעה שניה.

ופירושו השני של רש"י לא יתכן לפי פירושו של הר"ן בגמרא בחילוק בין אמר "עד הגשמים" לבין אם אמר "עד הגשם".

14. א. ודינו הוא כמו מי שתלה את סיום נדרו בדבר שאין להמשכו זמן קבוע, שאפילו אם אמר "עד שיהא", אין כוונתו עד סוף הזמן, ומשום שאין אדם אוסר את עצמו בדבר שאין זמנו קצוב, וכמבואר במשנה לעיל.

ב. הר"ן הביא ראיה לסברא זו מדברי הירושלמי שהובאו בר"ן לעיל סא ב: "קבע זמן למשתה בנו, ואמר "קונם יין עד שיהא משתה בני", אי הוי כמי שזמנו קבוע, או מאחר שיכול לדחותו ולעשותו לאחר זמן, כמי שאין זמנו

במרחשון, ובינונית בשבעה עשר בו, ואפילה בעשרים ושלושה בו.

רבי יוסי אומר: הבכירה בשבעה עשר במרחשון, ובינונית בעשרים ושלושה בו, ואפילה בראש חודש כסלו.

וכן היה רבי יוסי אומר:

אין היחידין מתענין שני וחמישי ושני⁽³⁾ כשאינן יורדים גשמים עד שיגיע ראש חודש כסלו, שהוא הזמן האחרון של ירידת הגשמים.

ואמרינן עלה דההיא ברייתא:

בשלמא זמן רביעה ראשונה נפקא מינה לישאל "ותן טל ומטר" בברכת השנים.

הגשמים" ולא אמר "עד הגשם", לרבות הוא בא, שיהא אסור עד הגשם ממש, ובסברא זו נחלקו רבן שמעון בן גמליאל וחכמים.

א-ג מיתבי מהא דתניא בתוספתא בתענית:

איזוהי זמנה של רביעה? (1)

הרביעה הבכירה — בשלושה במרחשון.

בינונית — בשבעה בו.

אפילה [הרביעה האחרונה] (2) — בעשרים ושלושה בו,

דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: הבכירה בשבעה

הקציר בפועל, ולא עד שיגיע זמן הקציר וכמבואר במשנה, משום "דבגשם משום דידעינן זמנה של רביעה וכדתיניא בסמוך אזלינן בתריה, אבל קציר לא ידעינן זמניה, שהכל הוא לפי הארצות שיש מבכרות ויש מאחרות הילכך כיון דלא ידעינן זמנה על כרחין אית לן למיזל אחר קציר ממש".

1. וכולן קרויות "יורה", ראה תענית ו א.

2. כלומר: הרביעה המאחרת, כמו [סוף פרשת וארא] "כי אפילות הנה", ופירש רש"י שם "מאוחרות".

3. כתב הר"ן: אין היחידין מתענין, תלמידי חכמים המתענין ומתפללין על הגשמים; והם קודמים להתענות שלש תעניות על הגשמים, קודם שגוזרים בית דין תענית על הציבור, ראה תענית י א במשנה ובגמרא שם.

המפרשים כן במשנה לעיל סא ב], שאם לא כן מה איכפת לן אם יוכל לדחותו ואין להתחלתו זמן קבוע, הרי סוף סוף להמשכתו יש זמן קבוע, ולמה לא נאמר ש"עד שיהא" היינו עד שיצא; וראה שם שלא ניחא לו בפירוש הר"ן כאן, משום "שאם כן אין זה ענין לדינא דמתניתין [לעיל סא ב] דבכל גוונא אסור עד שיגיע", ודבריו צריכים תלמוד, שהרי דין המשנה דלעיל ודין המשנה כאן לדעת הר"ן הכל דין אחד הוא, שאין אדם אסור עצמו בדבר שאינו קבוע.

וכיון ב"קרן אורה" לדברי המאירי, שכתב על הירושלמי "ולענין ביאור מיהא נראה משם כפירוש שני שפירשו באין זמנו קבוע, רצה לומר, שהרי יכול לדחות את הזמן, שאם בהמשך הזמן הרי זמנו קבוע".

ה. הר"ן הוסיף לבאר, שאף על פי שבדבר שאין להתחלתו זמן קבוע, אנו אומרים שנתכוין לזמנו של אותו דבר ולא עד שיהא בפועל, בכל זאת כשאמר "עד הקציר" הרי הוא אסור עד